

Б и б л и о т е к а „ Т а м е с т а ”

књига 5

Copyright © 2021, Зоран Славић

Copyright © 2021, за Србију и Црну Гору, АГОРА

Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”

Ова публикација се у целини или у деловима не сме умножавати, прештампавати или преносити у било којој форми или било којим средством без дозволе аутора или издавача, нити може бити на било који други начин или било којим другим средствима дистрибуирана или умножавана без одобрења издавача. Сва права за објављивање ове књиге задржавају аутор и издавач по одредбама закона о ауторским правима.

ЗОРАН СЛАВИЋ

ПУТОВАЊЕ ПУТОПИСОМ

ПУТОВАЊЕ ПУТОПИСОМ

Признајем, после извесног броја путовања, у сећању, уживо или ретроспективно, унутар свог града, Баната, Војводине, Србије, бивше Југославије и Европе, постао сам свестан да већ током трајања тих „екскурзија“ у скоро познато или потпуно страно, испочетка несвесно, затим са извесним креативним задовољством, упоредо и истовремено са чином путовања, започињем са састављањем будуће забелешке. Путајем и проширујем будућу успомену. Можда је то умањило непосредност доживљаја али је последично учинило будућу слику са путовања продубљенијом и комплекснијом. На тај је начин мој путопис спојио информацију, емоцију, рефлексiju и сазнање. Зато сам и ову збирку насловио „Путовање путописом“.

ОД РОДНОГ ГРАДА, ПРЕКО БАНАТА, А И ДАЉЕ, У КРУГ

БАРОКНА КУЋА НА ЛЕЋИМА ЗАБОРАВЉЕНЕ ТВРЂАВЕ

Одлазим у центар града у коме већ дуго живим. Који се звао Бечкерек и Петровград, а сада је Зрењанин. Намерио сам, бедекерски речено – да одем у његово историјско језгро. Заправо у меморијску тачку преостале урбане прошлости. Хоћу да пишем о њему. Да га опишем из визуре путника. Дакле, ово је путовање у познато, али можда је баш због тога изазов још већи. Јер ће забележено бити намењено и онима за које је Зрењанин дестинација до које треба допутовати. За разлику од мене, који стиже у средиште теме – пешице. За петнаестак минута. Из градског насеља Баглаш. Тамо где још стоји и постоји железничка станица. У коју се стизало са свих страна. А до моје данашње одреднице приспевало се, прво – фијакером. Потом – аутобусом. А одувек и – пешице! Као што то ја чиним данас. Идући стазом поред магистрале. Улице, саобраћајнице и пута који се завршавају, или започињу у Новом Саду. Скоро лагодно ходам, само повремено ометан бициклима и лаким моторбициклима.

Идем да посетим зграду, која се годинама звала – Жупанија. Да је обиђем и опишем. Стицајем околности, дан пре мог официјелног обиласка зграде Скупштине града, био сам у чувеној зрењанинској позоришној сали, која је управо обележила 175 година постојања. Гледао сам веома успелу представу Молијеровог дела „Дон Жуан“. Али још интригантније је било подсећање да је ова елегантна, у време барока изграђена, дворана, сазидана од опеке и осталог грађевинског материјала, који су, наводно, узети са рушевина давне Бечкеречке тврђаве. Оне исте на чијим се „леђима“ данас горди зграда Скупштине града Зрењанина, коју идем да разгледам. Кажем „наводно“ јер не постоји научна потврда о пореклу опека, али и легенда делује сасвим уверљиво.

И сада сам пред њом, том барокном лепотицом која својим глазираним, рђе боје цреповима, бакарним олуцима и шиљцима на кулама, и бледо-зеленом бојом темељних зидова, доминира Тргом слободе. И замишљеним улазом у старо градско трговачко језгро. Климнувши главом споменику краља Петра Карађорђевића који ме скоро равнодушно посматра са трга, упутио сам се кроз скромна улазна врата у ово здање препуно историје и свакојаке политике. Али и градских успомена.

Улазим у предворје овог здања и одмах осетим, можда због мермера под ногама и сводног плафона, неки аустроугарски шмек и лагани

респект. Ипак, припремио сам се довољно за обилазак овог сегмента историје Бечкерека, Петровграда и Зрењанина. Како се овај град звао од оснивања до данас. Са неугаслим сећањем на сваку од епоха које ова имена обележавају. У руци ми је пригодна публикација која објашњава историјат Градске куће. Публициста Миодраг Грубачки је заиста сачинио изузетно леп и користан водич кроз овај објекат и његову историју.

Кроз стаклена излазна врата, на супротној страни од улаза, баћим само поглед на импресивну градску башту. Посету тој башти и писање о њој остављам за неки следећи пут. Мермерним степеницама, са видним траговима прошлог времена, и многих корака, упућујем се ка великој сали и кабинетима градских угледника. Светло у пролазима је некако меко и утишано.. Долази из околине и прелама се кроз витраже са историјским темама. Из публикације господина М. Грубачког сазнајем ко су аутори ових витража – пише да су то радови мађарско-чешког сликара Едуарда Крацмана. Представљају „Мудрост“, „Правду“ и „Моћ“. На моменат ме збуди такав редослед, јер „моћ“ се баш не уклапа најбоље са претходне две вредности. Али можда су грађани тако размишљали и вредновали те појмове у 19. веку?

Упућујем се даље у унутрашњост ове палате. Нестрпљив сам да видим чувену Велику барокну салу! Ипак, пред самим циљем застајем пред још једном знаменитошћу овог објекта. У том предворном холу, усађен у дебели зид, достојанствено стоји такозвани „Пантелићев сат“, уграђен и пуштен у посао мерења времена још 1902. године. Његов механизам истовремено покрећу четири међусобно удаљена бројчаника. Сат је показивао идентично време у свечаној сали, на балкону видљивом са градског трга, фасади окренутој башти и у самом холу, изнад сатног механизма. Други сат у холу од кованог гвожђа представља поклон, у знак захвалности, жупанијским властима од стране градских занатлија, који су, након реконструкције зграде, добили прилику да израде и две гвоздене капије. Претпоставља се да је направљен око 1890. године. Та сложена конструкција овог сатног механизма ме на тренутак подсети на чувени „Астрономски часовник“ који се налази у Староградској већници у Прагу! Оно је много компликованије, али асоцијацијама се не може командовати!

Али, ноге ме већ носе ка Барокној сали. Остављам часовник да се „мучи“ са протеклим временом, кваровима и садашњим тренутком, а ја улазим у невелику али импресивну дворану. Прво сам се нашао у једном пространом предворју које је део јединственог простора Дворане, одељеном само стубовима и лучним зидовима од централног дела ове правоугаоне шкољке, која је обгрљена терасама и осталом барокном украсном пластиком. Прозори који гледају на градски трг осликани су са

сценама из феудалног живота Аустроугарске царевине. Како сам ступао у ову чувену дворану, гледајући високи куполики плафон све више сам имао утисак да ово здање много више одговара његовој секундарној намени – музичким, драмским и књижевним програмима, док је њена свакодневна намена – рад градске скупштине и сличне политичке манифестације, нешто што ова барокна шкољка мора да подноси. Из бедекера који овог пута носим са собом сазнајем да је декорацију ове сале још давно, у 19. веку урадио Јозеф Гојгнер, сликар из ондашњег Бечкереча.

Приђем затим прозору – поглед на Трг ми се зауставља на споменику краљу Петру. Ту је! И чува град! Десно од места на коме стојим, истурен као командни прамац ове Градске барокне лађе, стоји свечани Балкон, који је видео много од градске историје, која је протицала доле испод њега. Али, и о томе у неком другом тексту!

Време је за повратак. На трг. У свакодневни живот. Силазим оним помало излизаним степеницама. Са друге стране тог степенишног хола, јер не ваља се враћати истим путем. Из подсетника о Градској кући, чујем како ме господин Грубачки подсећа: ова је зграда, после великог пожара из 1807. изграђена на месту старе Жупанијске зграде. Која је трајала од одласка Турака. Саграђена по пројектима инж. Јосифа Фишера. Ово здање што сам управо обишао дотерано је и адаптирано око 1830...

Господин Грубачки ми, из своје публикације, и даље приповеда али ја сам већ стигао до излаза. Стојим, са Градском кућом иза леђа. Гледам у катедралу Ивана Непомука, видим и позориште, док ми Градски народни музеј, са десне стране улази у периферни вид. У последњи час се сетим да треба да вам јасније објасним значење наслова. Елем, испод ове Градске куће су делови претходне, оне које је нестала у пожару. А испод ње зидине древне Бечкеречке тврђаве, још из 16 века. Тврђава је нагодбом Турске и Аустроугарске срушена у 18. веку, а грађевински материјал је послужио за свакојаку новобечкеречку градњу. Легенда, међутим, каже да су испод садашње Градске куће преостали темељи легендарне тврђаве, која је личила на ону из Темишвара, и да се у лагумима испод ове палате, ове иза мојих леђа, крију многе тајне, које ће, ако већ не становнике Зрењанина, заинтересовати туристе. До тада вреди и даље испитивати барок који станује на леђима ове банатске тврђаве...

БАЛКОН КОЈИ СЕ ДРЖИ ЗА ВРЕМЕ

Расправа на тему да ли физиономију градова превасходно одређују њихови становници, или их различитим чине зграде, тргови, паркови и мостови, јесте привлачна културолошка забава. Овог се пута, међутим,

недвосмислено опредељујем за причу о грађевинама и њиховој судбинској повезаности са пулсирањем урбане средине у коју су посађене. Размотавајући временски фишек у коме конкретна зиданица опстоји, открићемо међутим да је питање из уводне реченице овог текста заправо толико релативно, да без обзира са које му стране пришли, долазимо до одговора који каже како су стални и општеприсутни само пролазност и стил. Говорим, зато, овог пута о жупанијској палати у Зрењанину, ослушкујући како у њој, и око ње, пролази време. Векови. Епохе. Успут, догађа се и стил! Стил и његово иронично одсуство. Али, нећу о целини, већ балкону који гледа на трг.

Балкон Бечкеречке градске куће памти многа збивања доле на тргу испод њега. У такве догађаје свакако не убрајамо недељна снатрења великих жупана и породица им. Тај део меморије овог балкона као да је, тренутно, у стању амнезије. Реч је, овог пута, о много озбиљнијим пригодама, о погледима које историја памти. Првобитно бележи, а потом заборавља јер су догађаји, наводно, постали туђа историја – шта ће нека потоња генерација говорити о овим данашњим истинама – само богови знају. Тако је, уосталом, са историјом и боговима! (Док исписујем ову реченицу видим како ми у свести расте неверица: да ли је права историја само она која бележи, углавном симулиране или индуковане масовне активности?). Ипак, из више таквих јавних градских збивања, са овог балкона провоцираних, за ову прилику издвајам три карактеристична.

Први датира из 1848, када су жупанијске власти са овог балкона вршиле смотру јединица које су ишле да угуше буну. Мађарску буну у језгру Аустроугарске. Ако знамо да је та побуна у почетку имала антифеудални и социјални карактер, док је сам крај тужан али историјски неминован, овај поглед са балкона није најславнији, за бечкеречке часнике наравно, али рекли смо већ, да зграде нису за то криве. Остала је, ипак, песма „Сева муња, биће буна“. И сенка великог жупана како отпоздравља будуће „антиреволуционарне снаге.“ Доле хусари, горе свита, а историја још неопредељена. О народу, овог пута, нећемо. Град нам се у том моменту зове Бечкерек. Не рекох, на тргу је командант и гроф Ерне Киш, у вртлогу превртљиве историје коју пишу победници, које тек очекује велики пораз.

Са истог балкона, додуше покривеног и дотераног, 1918. године ослободилац Бечкерекa бригадир Ристић обратио се одушевљеној маси. Објаснио им је да су сада слободни, што су они уосталом већ и знали, јер су претходних дана мало на томе грађани порадили, али није им сметало да то и званично чују. Доле га је чекало 150 коњаника и 200 окићених кола. И народ. Музика је свирала српску химну. Аустроугари, из претходне балконескне сторије, устукнули су у прошлост. Почињало је

ново време. Непровидно и пуно ровитог оптимизма. Балкон жупанијски је, да поновимо, за ту прилику био стилски уобличен. На њему и Славко Жупански, у име народа. И он је говорио. Град је постао Петровград.

И тако кроз историју овог балкона на градској кући, који као да је славнији од зграде којој припада, стижемо до 1952. године. 11. маја те године, откривајући споменик Жарку Зрењанину, Јосип Броз Тито се обратио Зрењанинцима. Било је много света, постоје и фотографије: догодило се. Државни непријатељи нису присуствовали, били су конфисковани. Имовински и ментално. Такозвани „ибеовци“ су, за сваки случај, и притворени. Испод балкона, ипак, много пролетера. Град нам се зове Зрењанин, иако смо много доцније пробали да му вратимо једно од претходних имена. Промене су добре, познато је, поготово ако се њима ништа не мења. Народ испод балкона био је те 1952. делимично партизански. Није се полазило у рат, а и ослобођење је већ било давно обављено. А Тито, као Јосип Броз. Вешт, помало површан. Довољно харизматичан.

Гледајући са овог балкона данас, као да чујем шум пролазности. И не осећам се баш најлагодније. Дува са свих страна историја. Дан хладан, сунчан, суботњи, жупанија и даље усидрена сред вароши Бечкеречке. Године су већ са оне стране миленијума. Барокна палата, како би опет рекле моје колеге, добро се држи. Мало унутрашње трулежи, кича ту и тамо. А мириси епохе су, и овако, ствар укуса. А доле на тргу: пано са фотографијама: Поздрав из Зрењанина. Млада сликарка Габријела Паригрос, са младалачком иронијом, као некад песник Милан Ненадић, представила неке варошке, не само визуелне, парадоксе: споменици којих има а заправо нема, мост на сувом, празнина у ниши Јохана Непомука. У духу свог времена, сликарка је „рупе у смислу“ попунила Бетменом и Суперменом. Трг живи живот. А балкон је, хвала на питању...

Октобар 2005.

П.С. У међувремену је Милан Ненадић отишао у Нови Сад а Бетмен коначно уступио узурпирано место у ниши легалном Ивану (Јану) Непомуку. Док пролазим Тргом питам се да ли се Балкон зажелео историје. Или му је довољан алтернативни искошен поглед на Мали мост и Реформистичку цркву у којој спавају оргуље. Постхумни дар јеврејске Синагоге коју су фашисти срушили 1941. Надреалистичко око Габријеле Паригрос крстари Фејсбуком. Зрењанин овог фебруара, међутим, под снегом изгледа сасвим умивено. Далеко од сваке буке. Али и ризика.

ТРГ: КУЋЕ С ЛИЦИМА

Има књижевник Милан Ненадић, бивши Зрењанинац, једну саркастичну песму чија прва строфа гласи: Скупштина и Хотел. Пошта и Кафе Театар/ четири јаме у строгом центру градском/ Створитељ да си лично, а небески да си вратар/ не можеш проћи, синак а не бити под паском /. Док је ишчитавам, десет година касније, саркастично-ироничну, мисао ми се залеће ка том нашем Бечкеречко-петровградско-зрењанинском централном тргу. Од Жупанијске зграде, надесно од музеја и судске палате, која из тог угла више постоји него што се види, иза Малог моста, преко позоришта и Хотела „Војводина“ где трг зарања у сам почетак Гимназијске улице. „Гимназије“ ради, умни вид је годинама прескакао водоторањ, иако су најбољи наши ветрови у његовом партеру сабрани, прекорачи главну улицу, која је некада била даском поплочана, окрзне „сандучару“ у којој је био трговачки „Текстил“, само због сликара Вањека кога већ давно нема у његовом атељеу, поздрави се са усамљеном и забринутом Буковчевом палатом, па се преко Библиотеке и Католичке цркве, која је лепа, и у ваздуху кореспондира са православним храмовима у Светосавској улици, односно Граднулици, да се онда она, визуелизована моја мисао са почетка, сусретне изнова са скупштинским монументом. Ако је по виђеном судити, уважени песник Ненадић није у праву: овај зрењанински трг данас делује сасвим упегљано. Време из деведесетих, већ прошлог века, својим психо-друштвеним контекстом, вероватнији је повод његове инвективе. Иако град више чине људи... А да ли је све баш тако и такво?

Пошту, код које су се наши први међуградски аутобуси заустављали, одакле је полазио и једини градски „Лондонац“, очувани даблдекер, ко зна како осуђен на Банат и Зрењанин, и Кафе-Театар, скоро једину нашу праву књижару градску, и новог издавача, нисам намерно изоставио из ове замишљене шетње, они су само за неку другу причу, а јесам бивши „Мекдоналдс“, јер овог пута ипак следим Ненадића који каже: Свака је од тих кула погубна пукотина, па да бих, не само кориговао поетског мајстора, већ га наставио личним кључем: и остале поменуте грађевине из овог мог носталгичног итинерара, синкопе су у времену, јер кроз њих мирише једина наша вечност. И нека ми опросте градитељи, све ме ове зиданице више сећају на људе које познајем, које сам знао и оне које нисам ни видео. У барелефу овог града на дну Равнице, њихове су волуминозност и сликовитост, с једним изузетком, који се већ сам објаснио, незаобилазне и део су нашег колективног памћења. Ако га имамо. Али, у ово вече, близу краја 2005. њихови бивши становници као да баш мене походе.